

ความเป็นมาของพุทธปรัชญา

ลักษณะทั่วไปของปรัชญาอินเดียีก่อนพุทธกาล

ปรัชญาชีวิตและศาสนา

ลักษณะทั่วไปของความคิดทางปรัชญาจะเริ่มต้นโดยการเล่าเรื่องในลักษณะเทพนิยาย ซึ่งแสดงความคิดเกี่ยวกับการมีอยู่ของจักรวาล แต่เทพนิยายและปรัชญาที่มีลักษณะที่สำคัญแตกต่างกัน เทพนิยายมุ่งบอกความสัมพันธ์ของเหตุการณ์ต่าง ๆ ระหว่างสรรพสิ่งในจักรวาลกับสิ่งที่ถูกคิดว่าเป็นต้นกำเนิดความลึกลับเวลา ส่วนทัศนะปรัชญามุ่งถามว่า ภายใต้ปรากฏการณ์ที่เปลี่ยนแปลงมีอะไรที่คงที่ ความเป็นจริงคืออะไร ซึ่งคำอธิบายปัญหาทั้งกล่าวจะปนกับเทพนิยายและศาสนาในระยะหนึ่งภายหลังความคิดจะพัฒนาความลึกลับจนกระทั่งแยกออกจากกันที่สุดในที่สุด¹

ปรัชญาอินเดียเริ่มต้นและแสวงหาความจริงเกี่ยวกับโลกและชีวิต เช่นเดียวกับปรัชญาตะวันตก แต่ปรัชญาตะวันตกมุ่งแสวงหาความจริงอย่างเดียว เมื่อพบแล้วหยุดอยู่แค่นั้น นับเป็นการแสดงออกทางสติปัญญาโดยเฉพาะ เมื่อพบแล้วก็ไม่จำเป็นที่นักปรัชญาจะดำเนินชีวิตไปให้บรรลุความจริงด้วยกวั่นปฏิบัตินิยม (Pragmatism) ของอเมริกาเท่านั้น ส่วนปรัชญาอินเดียเป็นปรัชญาชีวิตและแยกไม่ออกจากศาสนา เพราะนักคิดชาวอินเดียเมื่อแสวงหาความจริงพบแล้วก็มิได้พอใจหยุดอยู่แค่นั้น หากพยายามดำเนินชีวิตตนเองตามวิถีทางการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่ความจริงที่ค้นพบด้วย เพราะจุดประสงค์ของศาสนา

¹Benimadhab Barua, A History of Pre - Buddhist Indian Philosophy (2d ed., Delhi : Motilal Banarsidass, 1970), pp. 1 - 7.

และปรัชญาในชั้นปลายเหมือนกัน คือ การแสวงหาความหมายที่เป็นหัวใจหรือแก่นแท้ของสภาวะธรรมโดยต้องการรู้ความจริงโดยประสบการณ์ของตนด้วย

สาเหตุอีกประการหนึ่งที่ปรัชญาอินเดียเน้นการปฏิบัติ เพราะมีความเชื่อในเรื่องกรรม ถือว่าการกระทำย่อมมีผล ในตอนต้นกฎแห่งกรรมเป็นเรื่องของการประกอบพิธีบูชาัญญ เชื่อว่ามนุษย์สามารถกระทำทำให้ได้มาหรือหลีกเลี่ยงเหตุการณ์ต่าง ๆ ตามที่ตนปรารถนา โดยการบูชาัญญตามพิธีที่ถูกต้อง ครบถ้วนตามที่กล่าวไว้ในพระเวท ต่อมาภายหลังกฎแห่งกรรมกลายเป็นกฎทางศีลธรรมครอบคลุมเฉพาะในขอบเขตสิ่งมีชีวิตเท่านั้น

นอกจากนี้ในด้านวิธีการ แม้มีการใช้เหตุผลซึ่งเป็นวิธีการทางปรัชญาตอบปัญหาที่มีเนื้อหาทางปรัชญา แต่ก็ยังมีลักษณะสำคัญของศาสนา ได้แก่ "ความศรัทธา" ซึ่งเป็นความรู้สึกทางศาสนา (Religious Sentiment) รวมอยู่ด้วย

จุดหมายของปรัชญาอินเดียอยู่เหนือคำสอนทางจริยศาสตร์และตรรกวิทยา เพราะทั้งสองมิใช่จุดหมายปลายทางโดยตัวของมันเอง หากเป็นวิถีทางช่วยให้ไปสู่จุดหมาย ดังจะเห็นได้จากเจตนารมย์เกี่ยวกับการสละโลก ซึ่งได้มีอยู่ในปรัชญาอินเดียเกือบทุกระบบ¹

การสืบต่อในด้านความคิด

มีความสืบเนื่องกันตั้งแต่ยุคพระเวทจนกระทั่งถึงสมัยอุปนิษัทซึ่งเป็นสมัยก่อนการเกิดขึ้นของพุทธศาสนา เราอาจแบ่งกระแสการวิวัฒนาการของความคิดในระยะนี้ออกเป็น 3 ยุค ด้วยกัน ดังนี้

1. ปรัชญายุคพระเวท
2. ปรัชญายุคหลังพระเวท
3. ปรัชญายุคก่อนมหาวีระและพระพุทธรเจ้า

¹Hiriyanna, Outlines of Indian Philosophy (6th ed.; London: George Allen & Unwin Ltd., 1967), p. 18.

ในยุคแรก ปรัชญาของพระเวท (Vedic Philosophy) เป็นสมัยที่ปรากฏ คัมภีร์ตอนต้นของพระเวท ซึ่งสันนิษฐานว่า ประมาณ 2000 - 2500 ปี ก่อนคริสตกาล¹ ในยุคนี้ได้มีความพยายามตอบปัญหาเกี่ยวกับโลก เช่นว่า โลกคืออะไร เกิดขึ้นอย่างไร ลักษณะของการเกิดขึ้นของสิ่งต่าง ๆ เป็นอย่างไร ความสัมพันธ์และการมีอยู่ของสิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นได้อย่างไร ใครเป็นผู้สร้างให้เกิดขึ้น โลกมาจากอะไร และจะกลับไปสู่อะไร มีการถามปัญหาเกี่ยวกับปฐมธาตุ (Elementary Matter) และตอบว่าได้แก่น้ำ สำหรับสิ่งอื่นที่เกิดขึ้นต่อมาตามลำดับมีความคิดเห็นแตกต่างกันออกไป เช่น อฆมาณะ (Aghamarsana) ซึ่งถือกันว่าเป็นปราชญ์คนแรกของอินเดียมีความเห็นว่า ปี (Sami-vatsana) เป็นหลักการของเวลา ฤกษ์กาลต่าง ๆ ตามธรรมชาติ ส่วนพระราชกวี ปราเมสติน (Prajāpati Paramesthin) เสนอว่า ได้แก่ กามะ (Eros, Kama, Cosmic Desire) แต่ นารายณะ (Nārāyana) เห็นว่าได้แก่ ปुरुชะ (Purusa, Individualised Sun) ฯลฯ คัมภีร์ของสมัยนี้ได้แก่ ฤคเวท อาถรรพเวท²

ยุคต่อมาได้แก่ ปรัชญาของหลังพระเวท (Post - Vedic Philosophy) เป็นสมัยที่ความคิดเปลี่ยนจากเดิมมาเป็นยุคพราหมณ์ (Brāhmanic Period) ในพระเวทตอนต้นมีการใช้สัจคำบูชาัญญ์ ในยุคพราหมณ์เริ่มมีการประกอบพิธีกรรมที่เข้มงวด พระมี - บทบาทสำคัญกล่าวไว้ในยชุรเวท ได้มีการรับความคิดที่สำคัญบางตอนในฤคเวทมากถว้าย ในยชุรเวท และอาถรรพเวท นับเป็นการยอมรับความคิดเดิมมาพัฒนา แนวการโต้เถียงทางปรัชญาเปลี่ยนไป ยุคก่อนคิดแต่เรื่องโลกแห่งสสารโดยทั่วไป แต่นักคิดยุคนี้คิดเกี่ยวกับสิ่งที่มีชีวิตมนุษย์ ซึ่งเป็นลักษณะการพัฒนาของความคิดทำนองเดียวกับปรัชญากรีก ปรัชญาของยุคนี้พยายามชี้ให้เห็นถึงจุดหมายของความรู้ที่จะนำมาใช้ในโลกแห่งวัตถุที่มีชีวิต

¹Kenneth W. Morgan, The Religion of the Hindus (New York: The Ronald Press Co., 1953), p. 28.

²Benimadhab Barua, op. cit., pp. 1 - 38.

(อินทรีย์วัตถุ) รวมทั้งมนุษย์ด้วย เช่นมีการตั้งทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ที่เรียกว่า สุริยา (Suriyā) ว่าด้วยจุดกำเนิดและการต่อเนื่อง (Continuity) ของชีวิตมนุษย์ ความคิดเกี่ยวกับสุริยาทำให้เกิดทฤษฎีทางพันธุกรรม ในวรรณคดีสมัยหลังพระเวท ฯลฯ ปัญหาของยุคได้แก่คำถามเกี่ยวกับตนว่า ฉันคือใคร (Who I Am?) ซึ่งทำให้มีอีกหลายปัญหาเกิดขึ้นต่อมา

ยุคนี้มีปัญหาสำคัญที่ข้องการคำตอบคือ ทำอย่างไรคนจึงจะรวมเป็นหนึ่งเดียวกับพรหมัน เพราะเมื่อบุคคลต้องการรวมเป็นส่วนหนึ่งของพรหมัน (That One) จึงเกิดปัญหาขึ้น 2 ประการ คือ

1. สิ่งนั้นคืออะไร
2. เราผู้ที่จะรวมกับสิ่งนั้น คืออะไร คือใคร

สำหรับปัญหาแรก นักปรัชญายุคพระเวทตอบแล้ว ส่วนปัญหาหลังยังเหลืออยู่สำหรับยุคต่อมา ความจริงปัญหาทั้งสองเป็นปัญหาของนักศึกษาคณะหลังพระเวท ซึ่งเห็นว่า เป็นปัญหาเดียวที่มองได้ 2 แง่ ตามตรรกวิทยา คือ ในแง่ผู้รู้และแง่ผู้ถูกรู้ ในทัศนะของโยคะเห็นว่า ถ้าเราผู้รู้นั้นก็เหมือนรู้ตัวเรา ถ้ารู้ตัวเราก็ก็นับเหมือนรู้สิ่งนั้นด้วย ซึ่งทำให้อาจตอบปัญหานี้ได้ว่า ฉันก็คือสิ่งนั้น (I Am He) แต่จะเห็นว่าไม่ช่วยให้เข้าใจกระจ่างขึ้น

ความสนใจในปัญหา ฉันคือใคร (who I Am ?) นี้ ต้องตอบต่อเนื่องกันโดยเริ่มตามลำดับจากความคิดถึงมนุษย์ว่าเป็นสสาร เป็นสิ่งมีชีวิต (Individual Being) ทารกในครรภ์มารดา (Embryonic Man) มนุษย์ในค่าน สรีรศาสตร์ (Physiological Man) มนุษย์ในแง่จิตวิทยา (Psychological Man) จนถึงมนุษย์ในแง่อภิปรัชญา (Metaphysical Man) และมนุษย์ในค่านศาสนา และจริยธรรม ในที่สุด

ทั้งกล่าวมานี้จะเห็นว่าอาจแบ่งเป็นลักษณะสำคัญได้ 3 ลักษณะ คือ

ตอนต้นมีทัศนะว่า "ฉัน" คือร่างกาย ซึ่งเป็นรูปแบบทางสสาร

(Demoniac or Materialistic Mode)

ต่อมาเห็นว่า "ฉัน" ได้แก่วิจิต ซึ่งเป็นรูปแบบแห่งความเป็นจริง

(Corporeal or Realistic Mode)

สุดท้ายเห็นว่า "ฉัน" คือวิญญาณ ซึ่งเป็นรูปแบบในอุดมคติ

(Incorporeal or Idealistic Mode)

ปรัชญายุคหลังพระเวท เป็นการใช้เหตุผลในการเพิ่มเติมข้อความจากความคิดยุคพระเวท และนำมาคิดต่อ สมัยนี้ข้อปฏิบัติอันเคร่งครัดของศาสนาพราหมณ์ทำให้สามารถแยกความรู้ในสาขาวิชาต่าง ๆ และปรัชญาชีวิต (Practical Philosophy) ออกได้จากศาสนาศาสตร์ (Theology) หรือปรัชญาศาสนา (Theoretical Philosophy)¹

ยุคสุดท้าย ได้แก่ ปรัชญายุคก่อนมหาวิทยาลัยและพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นสมัยที่สำคัญ แสดงถึงลักษณะพื้นฐานของความคิดและข้อมูลต่าง ๆ ของผู้ปฏิรูปศาสนา ประวัติศาสตร์บันทึกไว้ว่า สมัยนี้วัฒนธรรมอินเดียเสื่อมลง มีการบูชาวิญญาณและภูตผีปีศาจมากขึ้น นักคิดต่อมามีทัศนะด้านความคิดพระเวทและพราหมณ์ รวมทั้งพระพุทธเจ้าด้วย การดำเนินชีวิตของนักคิดในสมัยนั้นแบ่งเป็น 2 พวก คือ

(1) พวกยอมรับความคิดพระเวท เป็นพวกฤๅษี ส่วนใหญ่อยู่เพื่อสมาธิ ทรมานร่างกาย สั่งสอนประชาชน โดยมากอาศัยผักและผลไม้เป็นอาหาร

(2) พวกค้านความคิดพระเวท เป็นพวกร่อนเร่ ชอบการท่องเที่ยวเดินทางไปเรื่อย ๆ หลังจากได้ศึกษาสำเร็จจึงกลับากาจารย์ของตน เพื่อเพิ่มพูนประสบการณ์และพัฒนาการปฏิบัติตน แสวงหาอาจารย์ที่เหนือขึ้นไป ใฝ่ตามปริศนาวิชาต่าง ๆ กับผู้อื่นเพื่อเพิ่มพูนความรู้โดยไม่แบ่งเพศ เชื้อชาติ วรรณะ และบรรดาศักดิ์ พวกนี้จะยอมรับนับถือผู้มีปัญญาสูงที่สามารถโต้ตอบได้เฉลียวฉลาดกว่าตน ความคิดนี้มีอิทธิพลทำให้ศาสนาต่าง ๆ ในอินเดียต่อมาขึ้นติธรรมต่อความคิดที่ต่างกับตน

สมัยนี้เริ่มมีความคิดต่อต้านการศึกษาพระเวทแบบดั้งเดิมและพิธีกรรมต่าง ๆ ของพระเวทเริ่มการศึกษาพระเวทแบบใหม่ (Neo - Vedic) พวกนี้แม้จะยอมรับความคิด

¹ Ibid., pp. 39 - 50.

พระเวทมาอธิบายความรู้ เรื่องตัวคนและพรหมัน แต่ให้เห็นว่าการ มีความรู้ โดยการ เข้าถึง สิ่งสูงสุดมีค่าเหนือกว่าการทองจำพระเวทและการบูชายัญ ดังนั้น พวกที่ศึกษาพระเวท แนวใหม่จึงหาทางสร้างความคิดโดยมีพื้นฐานจากความคิดทาง เมตทาพิสิคส์หรือการใช้ เหตุผลเกี่ยวกับนามธรรม เพื่อให้ได้ความรู้ อย่างแท้จริง¹

เราอาจศึกษาว่าสอนทางปรัชญาในสมัยนี้โดยแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะด้วยกัน คือ -

1. นักอภิปรัชญา (Metaphysicians) ฝ่ายอภิริยาติน มีความคิดทางปรัชญา กล่าวถึงทฤษฎีว่าด้วยชีวิตและการมีอยู่ของสิ่งต่าง ๆ นักคิดที่สำคัญกลุ่มนี้ได้แก่ มักซ์ลีโคสลา อชิตเกสแกมพล ปุรงเกสตีปะ²

2. นักวิมคตินิยม (The Sceptics) เรียกกันว่า พวกอักษณาวาติน เป็นพวกที่ เห็นว่าการ เริ่มต้นครั้งแรกและการสิ้นสุดของสิ่งต่าง ๆ เราไม่รู้ถึงและรู้ถึงไม่ได้ คือปฏิเสธ การยืนยันสิ่งที่มีอยู่เหนือความเข้าใจของมนุษย์ ตัวแทนของกลุ่มนี้ได้แก่ สัจชัยเวถฐรูปุตร³

3. นักศีลธรรม (The Moralists) เรียกกันว่า พวกวินยวาติน เป็นพวก ปฏิบัติตามกฎและวินัยทางศีลธรรม พยายามให้การ มีอยู่ของชีวิตในอนาคคคคีขึ้น พวกนี้มี หลักสำคัญสำหรับชีวิตอยู่ 3 ประการ คือ :-

3.1 กามะ (Kama, Erotic Morals, Hedonism) การแสวงหาความ สุขทางธรรมชาติตามอัถาพของแต่ละบุคคล

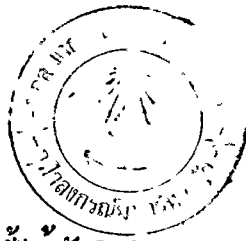
3.2 อรรถะ (Artha) การปฏิบัติที่ทำให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจหรือ ความมั่งคั่งสมบูรณ์ในโลกทรพียอันเป็นปัจจัยให้เกิดความสุขในการดำรงชีพ

3.3 ธรรมะ (Dharma) การปฏิบัติตามหลักศีลธรรม เพื่อช่วยให้เกิดความ ยุติธรรมในสังคม ซึ่งเป็นหน้าที่ของแต่ละบุคคลที่จะต้องปฏิบัติตามความสามารถและฐานะ

¹Ibid., pp. 188 - 196.

²Ibid., pp. 197 - 198.

³Ibid., pp. 318 - 324.

ของทนายในสังคม

หลักการทางศีลธรรมเหล่านี้ได้รับอิทธิพลมาจากกรียกอร์มับปรัชญาของพรานนท์ 2 ประการ คือ

ประการแรก ได้แก่ความคิดที่ว่า ศิลปะที่มนุษย์สร้างขึ้นทั้งหลายรวมทั้งสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ เป็นวาร เลียนแบบหรือการคล้อยตามศิลปะที่เหนือโลก (Divine Arts) ในฐานะที่เป็นการแสดงให้เห็นโดยผ่านกฎกรรมชาติอันมีจุดหมายในตัวของมันเอง

ประการหลัง ได้แก่ความคิดที่ว่า ระบบต่าง ๆ ของมนุษย์จะต้องเข้าใจได้ในขอบเขตของการศึกษา ซึ่งจะสอดคล้องไปกับความจริงพื้นฐานของการพัฒนาโดยทั่ว ๆ ไปของความรู้จักคิดถึงตนเองของมนุษย์ (Self Consciousness)¹

เราจะเห็นได้ว่า ความคิดได้พัฒนาต่อเนื่องมาจากลัทธิขงจื้อและลัทธิขงจื้อซึ่งเป็นการ เริ่มต้นของปรัชญาอินเดีย ซึ่งเป็นไปตามลักษณะแห่งวิวัฒนาการของความคิดมนุษย์ในที่ต่าง ๆ ของโลก โดยแรกยอมรับว่ามีสิ่งที่เหนือธรรมชาติ มีการนับถือเทพเจ้าประจำเหตุการณ์ทางธรรมชาติ จึงมีเทพเจ้าหลายองค์แบบเป็นเทวนิยม (Polytheism) อย่างไรก็ตาม เทพเจ้าเหล่านี้แม้จะเป็นทิพย์ในแง่คุณสมบัติ แต่ก็ยังเข้าใจว่ามีลักษณะอย่างมนุษย์ และถูกเรงเร้าด้วยแรงจูงใจและกิเลสอย่างมนุษย์ มนุษย์จึงสังเคราะห์บูชาเอาใจเทพเจ้าให้มีความเมตตาต่อคน พิธีกรรมการบวงสรวงจึงเกิดขึ้น นอกจากนี้ยังให้เทพเจ้ามีรูปร่างลักษณะอย่างมนุษย์ (Anthropomorphism) นับว่าเทพเจ้าตามทัศนะพระเวทชาวลัทธิและสภาพตัวตนที่สมบูรณ์ เนื้อความในพระเวทพยายามอธิบายธรรมชาติโดยผูกเรื่อง เป็นวรรณคดีและศาสนา โดยเน้นพิธีกรรมมาก

ต่อมาความคิดพหุเทวนิยมของอินเดียได้พัฒนาตามลำดับ นักบวชสมัยพระเวทมีนิสัยชอบสร้างความสำเร็จให้แก่เทพเจ้าองค์ใดองค์หนึ่งที่ตนบูชา และถือว่าเทพเจ้าองค์นั้นสูงสุดโดยไม่คำนึงถึงเทพเจ้าองค์อื่นเป็นการชั่วคราวขณะที่ยูชา ความเชื่อทางศาสนาชนิด

¹ Ibid., pp. 332 - 361.

นี้เรียกว่า อเทวนิยม (Henotheism) ซึ่งหมายถึงความเชื่อในพระเจ้าผู้ยิ่งใหญ่องค์เดียว ความจริงในช่วงที่แนวความคิดทางปรัชญาได้พัฒนาเป็นแบบอเทวนิยมนี้ ชาวอินเดียยังคงเชื่อถือและบูชาเทพเจ้าหลายองค์อยู่เช่นเดิม แต่ในตอนนี้พิธีกรรมโดยบูชาเทพเจ้าองค์ใดก็ถือว่าเทพเจ้าองค์นั้นเป็นผู้ยิ่งใหญ่ที่สุด เป็นผู้สร้างโลกและสากลจักรวาล แมกซ์มิลเลอร์ วิจารณ์ว่าเป็นสัญชาตญาณสำหรับเอกภาวะซึ่งแสดงออกอย่างไรสำนัก ฉะนั้นเขาจึงถือว่าเป็นลักษณะพิเศษของความก้าวหน้าจากพหุเทวนิยม สู่อเทวนิยม แต่อเทวนิยมของอินเดียมิใช่การลดจำนวนเทพเจ้าลงโดยการยกเทพเจ้าที่มีลักษณะเด่นที่สุดขึ้นมาอยู่ในตำแหน่งสูงสุด หากพยายามแสวงหาทางทำให้เกิดเอกภาพของพระเจ้า โดยพยายามค้นหาถึงอำนาจที่มีลักษณะร่วมทำงานอยู่เบื้องหลังทุกสิ่ง (อาจเรียกได้ว่า อเทวนิยมในแง่ปรัชญา) และแม้จะมีการยกเทพใดสูงสุด ก็ยังคงดำรงตำแหน่งไว้ได้ไม่นาน เปลี่ยนความคิดเป็นวงอื่นเรื่อยมา ความคิดแบบอเทวนิยมอินเดียมีแนวโน้มอยู่ 2 ทาง คือ

1. พระเจ้ากับโลกเป็นคนละสิ่ง เทพเจ้าเป็นผู้สร้าง ควบคุมโลก และทุกสิ่งในจักรวาล

2. โลกกับพระเจ้าเป็นเอกภาพอันเดียวกัน สิ่งทั้งหลายมีต้นกำเนิดมาจากสิ่งเดียวกัน ความคิดเอกนิยมปรากฏบริบูรณ์ในคัมภีร์อุปนิษัท

ความคิดเกี่ยวกับเอกเทวนิยม เริ่มปรากฏตั้งแต่สมัยแรกของประเทศ โดยถือว่าทุกสิ่งเป็นหนึ่งเดียวกับเทพเจ้า (Pantheist) มีข้อความปรากฏในฤคเวท กล่าวถึงเทพโพธิตี (ปราศจากขอบเขต) ว่า "เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับสิ่งใด ๆ ก็ตามที่เป็นหรือสิ่งใด ๆ ก็ตามที่จะเป็น" ปฏิเสธความแตกต่างระหว่างพระเจ้ากับธรรมชาติ ไม่แยกโลกจากพระเจ้า แต่เป็นพระเจ้าในตัวเอง

นอกจากนี้ยังมีความคิดเกี่ยวกับเอกภาพ (Unity) ว่าไม่เกิดจากตัวการภายนอกโลกที่เรามีประสบการณ์ได้นี้มาจากการเปิดเผยอย่างเป็นไปเองของปฐมเหตุที่รู้จักไม่ได้ ควบคู่ประสาทมัมมัส (Supra - Sensible First Cause) ต่อมาภายหลังความคิดแบบสรรพเทวนิยม (Pantheism) และเทพนิยายต่าง ๆ เสียดไป เห็นว่าไม่มีอะไรอยู่เบื้องหลังของสิ่งต่าง ๆ ความคิดถึงพระเจ้าที่มีตัวตนหมดไป ปีแต่ลักษณะที่เป็นหนึ่งที่เป็น -

อันติมัสจะ ได้แก่สิ่งนั้น (Tad Ekam, That One) ความคิดเกี่ยวกับสิ่งนี้เป็นความคิดสำคัญของอุปนิษิต และสิ่งนั้นเพียงสิ่งเดียว เป็นที่มาของสรรพสิ่งทั้งหมด "สิ่งนั้น" เป็นสิ่งสมบูรณ์ (The Absolute). ความคิดว่าความจริงแท้ (Reality) ที่เป็นต้นเค้ามีสิ่งเดียวปรากฏชัดในปรัชญาเวทานตะ สิ่งอื่นไม่มีจริง หากเป็นเพียงการแสดงออก (Manifestation) ของอันติมัสจะ (Ultimate Reality) ซึ่งได้แก่อาตมัน หรือพรหมัน ซึ่งเป็นสิ่งเดียวกัน และปรากฏเป็นทุกสิ่ง เช่น โลก มนุษย์ สัตว์ เป็นต้น โดยผ่านทางมายาซึ่งเป็นอำนาจของพรหมัน มายาทำให้เรามองเห็นพรหมันเป็นสิ่งเหล่านี้ แต่แท้ที่จริงสิ่งนั้นมิได้เปลี่ยนแปลง พรหมันเป็นสิ่งสมบูรณ์ เป็นอันติมัสจะ มีอยู่จริงโดยตนเอง (สัจ, Existence) เป็นจิตที่อยู่ในลักษณะวิद्यูตเวริสุทธี (Pure Consciousness) คำรงสภาวะสุขสูงสุดตลอดกาล (อานันตะ, Bliss) สรรพสิ่งในโลกที่กำเนิดจากพรหมัน บางแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

1. สิ่งที่เป็นจิต มีวิद्यูตและความคิด
2. สิ่งที่เป็นสสาร ไม่มีวิद्यูตและความคิด

การที่เราเห็นพรหมันเป็นยิ่ง่าง ๆ มากหลาย ก็เพราะเรามีอริยา ก็คือการขาดความรู้ อริยาและมายาเป็นสิ่งที่เหมือนกันหากมองขณะแง่ คือจ้ามองจากแง่ที่เป็นสิ่งปิดกัน ไม่ให้ชีวิตมันรู้จักพรหมันตามความเป็นจริง สิ่งนั้นเรียกว่า อริยา จ้ามองจากแง่ที่เป็นสิ่งทำให้พรหมันปรากฏ เป็นโลกแห่งพหุภาพ (Plurality) สิ่งเดียวกันนั้นเรียกว่า มายา ในช่วงสุดท้ายปรัชญาอินเดียก่อนการ เกิดขึ้นของพุทธศาสนาได้วิวัฒนาการมาเป็น เอกนิยม (Monism) โดยถือว่าอันติมัสจะมีสภาพเป็นหนึ่ง เพียงแท้และไร้ขอบเขตจำกัด สิ่งทั้งปวงปรากฏออกมาจากสิ่งที่เป็นหนึ่งนี้

การเกิดขึ้นของพุทธศาสนาในฐานะ เป็นศาสนาและปรัชญาใหม่ของอินเดีย

การแสวงหาของพระพุทธเจ้า

เหตุของการ เริ่มแสวงหาของพระพุทธเจ้า เห็นได้ชัดจากพุทธวจนะที่ตรัสกับสาวกว่า :

ดูกอนิกขุทั้งหลาย แม้เราก่อนแต่ตรัส... โดยตนเอง เป็นผู้มีชาติเป็นกรรมคาก็ยังแสวงหาสิ่งมีชาติเป็นกรรมคา... เป็นผู้มีชราเป็นกรรมคา ก็ยังแสวงหาสิ่งมีชราเป็นกรรมคา... เป็นผู้มีพยาธิเป็นกรรมคา ก็ยังแสวงหาสิ่งมีพยาธิเป็นกรรมคา... เป็นผู้มีมรณะเป็นกรรมคา ก็ยังแสวงหาสิ่งมีมรณะเป็นกรรมคา... เป็นผู้มีโสกเป็นกรรมคา ก็ยังแสวงหาสิ่งมีควาบุโสกเป็นกรรมคา... เป็นผู้มีสังกิเลสเป็นกรรมคา ก็ยังแสวงหาสิ่งมีสังกิเลสเป็นกรรมคา... เราจึงคิดกันว่า เราเป็นผู้มีชาติเป็นกรรมคา ไฉน จึงยังแสวงหาสิ่งมีชาติเป็นกรรมคา... เป็นผู้มีชราเป็นกรรมคา ไฉน จึงยังแสวงหาสิ่งมีชราเป็นกรรมคา... เป็นผู้มีพยาธิเป็นกรรมคา ไฉน จึงยังแสวงหาสิ่งมีพยาธิเป็นกรรมคา... เป็นผู้มีมรณะเป็นกรรมคา ไฉนจึงยังแสวงหาสิ่งมีโสกเป็นกรรมคา... เป็นผู้มีสังกิเลสเป็นกรรมคา ไฉนจึงยังแสวงหาสิ่งมีสังกิเลสเป็นกรรมคา... เราเมื่อเป็นผู้มีชาติเป็นกรรมคา ก็ควรทราบชัด โทษในสิ่งมีชาติเป็นกรรมคา แลแสวงหาพระพระนิพพานที่ไม่เกิด... เมื่อเป็นผู้มีชราเป็นกรรมคา ก็ควรทราบชัด โทษในสิ่งมีชราเป็นกรรมคา แลแสวงหาพระนิพพานที่ไม่แก่... เมื่อเป็นผู้มีพยาธิเป็นกรรมคา ก็ควรทราบชัดโทษในสิ่งมีพยาธิเป็นกรรมคา แลแสวงหาพระนิพพานที่หาพยาธิมิได้... เมื่อเป็นผู้มีมรณะเป็นกรรมคา ก็ควรทราบชัดโทษในสิ่งมีมรณะเป็นกรรมคา แลแสวงหาพระนิพพานที่ไม่ตาย... เมื่อเป็นผู้มีโสกเป็นกรรมคา ก็ควรทราบชัดโทษในสิ่งมีโสกเป็นกรรมคา แลแสวงหาพระนิพพาน ที่หาโสกมิได้... เมื่อเป็นผู้มีสังกิเลสเป็นกรรมคา ก็ควรทราบชัดโทษในสิ่งมีสังกิเลสเป็นกรรมคา แลแสวงหาพระนิพพาน ที่ไบเสราณหอม หากรวมอื่นยิ่งกว่ามิได้ เกษมจากโยคะ ฯ¹

¹ "ปาสราสีสุตฺต" ม. ม. 12/316/261-262.

จะเห็นได้ว่าพระองค์ได้ใช้ปัญญาพิจารณาถึง เอกความเป็นไปในปรากฏการณ์ต่าง ๆ เห็นความเปลี่ยนแปลงในธรรมชาติ ทรงตระหนักว่าสิ่งที่ได้มาสนองความต้องการทางโลกีย์วิสัย ไม่สามารถจะอยู่กับกันได้ตลอดไป เมื่อเราไม่ได้ตามความต้องการก็เกิดทุกข์ ทรงเห็นว่าสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติเป็นไปใน 3 ลักษณะ คือ เป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา ซึ่งเราเรียกกันว่าไตรลักษณ์ เมื่อทรงเห็นว่าชีวิตเป็นทุกข์ไม่ปรารถนาจะมีชีวิตหลงมัวเมาในโลกีย์วิสัย เช่นบุคคลทั่วไป หากปรารถนาแสวงหาสิ่งที่เป็นอมตะ ซึ่งสามารถดับความเกิด แก่ เจ็บ ตายได้ และประกอบด้วยพระองค์ไม่สามารถพึงพอใจกับคำตอบเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ที่มีอยู่แล้วในสมัยนั้นได้ จึงยอมสละความสุขตามโลกีย์วิสัย เพื่อแสวงหาทางดับทุกข์แก่ตนและสรรพสัตว์

เราจะเห็นได้ว่าการที่พระองค์เริ่มแสวงหาอมตธรรมด้วยตนเอง จะต้องมีความเชื่อมั่นเป็นพื้นฐาน 2 ประการคือ ประการแรก เชื่อว่าอมตธรรมมีอยู่จริง ประการหลังคือเชื่อในความสามารถของมนุษย์ที่จะรู้ถึงอมตธรรมได้

การค้นพบอมตธรรม

เมื่อพระพุทธเจ้าได้สละโลกีย์วิสัยแล้วก็ออกบวช และได้เข้าศึกษาที่อาฬารคามส และอุทกคามส แต่ต่อมาเห็นว่าลัทธิของอาจารย์ทั้งสองสามารถฉกฉวยอำนาจสมมติขมกิเลส ค้นหาให้สงบระงับเพียงระยะ ๆ หนึ่งเท่านั้น จึงหันไปบำเพ็ญตะบะ รวมเวลาดังสิ้น 6 ปีเต็ม ภายหลังได้พิจารณาว่าไปเป็นทางที่จะพบอมตธรรมได้ จึงได้ทรงเลิกวิธีการต่าง ๆ หันมาแสวงหาอมตธรรมด้วยวิธีการของพระองค์เอง ในที่สุดก็ได้หลุดพ้นจากกิเลส แฉกแจ้งในปัญหาของโลกและของชีวิต เรียกว่าสำเร็จสัมโพธิญาณ แปลว่าความรู้โดยปัญญาเป็นเครื่องตรัสรู้ เมื่อจิตของพระองค์ได้ญาณขั้นสูง บริสุทธิ์สามารถฉกปัญญาพิจารณาเสภาวธรรมของโลกและชีวิตตามความเป็นจริง ทรงบรรลุถึงญาณทัศนะ ตามลำดับคือ

1. บุปเพนิวาสานุสสติญาณ คือความรู้แจ้งถึงชาติ ภพในอดีต ทั้งของพระองค์เองและของผู้อื่น ว่าเคยเกิดเป็นอะไร มีชีวิตอยู่อย่างไร

2. จุฬปลาตญาณ คือความรู้งั้นในจุติและอุติของสัตว์ทั้งหลายว่าเป็นไปตามสภาพของกรรมที่เคยกระทำไว้

3. อาสวัคชญาณ คือความรู้งั้นในความสิ้นไปแห่งกิเลสอาสวะ พร้อมกับความรู้งั้นในอริยสัจจ์ คือ ทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ (ทุกข์สมุทัย) ความดับทุกข์ (ทุกข์นิโรธ) และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ (ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา)¹

การประคินฐานพระศาสนา

เมื่อได้ตรัสรู้แล้ว พระองค์ได้ทรงพิจารณาว่าธรรมะที่ทรงบรรลุซึ่งมากและยากที่บุคคลทั่วไปจะปฏิบัติได้โดยง่าย เพราะขจัดอรรถรรณาภิทั่วไปของมนุษย์ คือปุณฺณยอมมีราคะ โทสะ และโมหะ ธรรมะที่พระองค์ตรัสรู้ เป็นไปเพื่อกำจัดราคะ โทสะ โมหะ บุคคลจึงเข้าถึงได้ยาก ในระยะแรกจึงทรงปรารภจะไม่เผยแพร่วรรณนั้น จะทรงแสวงหาวิมุคตีสุข (ความสุขที่เกิดจากการหลุดพ้นจากกิเลส) แต่ต่อมาได้พิจารณาเห็นว่าบุคคลทั่วไป นั้นต่างมีสติปัญญาอยู่ในระดับต่างกัน ดังพุทธวจนะว่า "เมื่ออาตมภาพตรวจดูโลกด้วยพุทธจักขุ ก็ได้เห็นหมู่มนุษย์... จะฟังสอนให้รู้ง่ายก็มี จึงฟังสอนให้รู้ได้ยากก็มี..."² และได้ทรงเห็นว่าจำเป็นที่คงแสดงธรรม เพราะ จะสามารถช่วยบุคคลบางประเภทให้หลุดพ้นได้ โดยแบ่งบุคคลออกเป็น 3 พวก ดังพุทธวจนะว่า

...บุคคลมีเปรียบด้วยคนไข้ 3 จำพวกนั้นเป็นไฉน คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ ได้เห็นพระตถาคตหรือไม่ได้เห็นก็ตาม ได้ฟังธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้วหรือไม่ได้ฟังก็ตาม ย่อมไม่หยงลงสู่ความเห็นชอบในกุศลธรรม คือจตุรมารคใดเลย บุคคลบางคนใน

¹กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า, พุทธประวัติเล่ม 1 (พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2516), หน้า 41 - 43; "โพธิราชกุมารสูตร", ม.ม. 13/506-8/376-377.

²"โพธิราชกุมารสูตร" ม.ม. 13/511/379.

โลกนี้ ได้เห็นพระตถาคต จึงหยิ่งลงสู่ความเห็นชอบในกุศลธรรม คือ จตุรรมรค เมื่อไม่ไคเห็นยอมไมหยิ่งลงสู่ความเห็นชอบ ไค พังชรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว จึงหยิ่งลงสู่ความเห็นชอบ ในกุศลธรรม คือ จตุรรมรค เมื่อไม่ไคฟังยอมไมหยิ่งลงสู่ความเห็นชอบ...บรรดาบุคคลทั้ง 3 จำพวกนั้น เพราะอาศัยบุคคลผู้ ไคเห็นพระตถาคต จึงหยิ่งลงสู่ความเห็นชอบในกุศลธรรม คือ จตุรรมรค เมื่อไม่ไคเห็นยอมไมหยิ่งลงสู่ความเห็นชอบ ไคฟัง ชรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศแล้ว จึงหยิ่งลงสู่ความเห็นชอบ ในกุศลธรรม... เมื่อไม่ไคฟังยอมไมหยิ่งลง... เราจึงอนุญาต การแสดงชรมไว้...และก็เพราะอาศัยบุคคลนี้ จึงควรแสดง ชรมแม่แก่บุคคลอื่น ๆ ...¹

003577

พระพุทธเจ้าไคทรงแบ่งบุคคลไว้เป็น 4 ประเภท ตามระดับปัญญา² ดังนี้:-

1. อุกะสิคัตถุ คือผู้ที่รู้เข้าใจไคโดยฉับพลัน เมื่อไคฟังหัวข้อชรม
2. วิปจิตถุ คือผู้ตอบเมื่อขยายความอธิบายโดยพิสการออกไป
3. เนยยะ คือผู้ที่พอจะคอยชี้แจงแนะนำให้เข้าใจไค ด้วยวิธีการฝึกสอน อบรมต่อไป
4. ปทปรมะ คือผู้ที่อับปัญญา สอบให้รู้ไคเพียงตัวบทคือพยัญชนะ ถ้อยคำ ไมอาจเข้าใจในความหมาย

เมื่อพิจารณาว่ามีผู้ที่สามารถรู้ถึงชรมไคได้ไคได้รับการสั่งสอนที่ถูกต้อง จึงได้ ทรงพยายามสงเคราะห์ห่มนุหทั้งหลายเท่าที่จะช่วยไคได้ และจากการแบ่งคนเป็น 4 พวกนี้ จะเห็นไคว่าคำสอนของพุทธศาสนาจึงเป็นไปตามลำดับขั้นเพื่อให้เหมาะสมกับผู้ฟัง

¹ "คิลานสูตร" ตัก. อง. 20/461/138.

² "จตุกถาปิฎก" อภ. 56/108/153-4.

ส่วนเนื้อหาของคำสอน

แบ่งเป็น 3 ประเภทด้วยกัน คือ

1. เพื่อประโยชน์ในการแสวงหาโลกีย์สุข คือความสุขตามภาษาที่ชาวโลกนิยม เช่น ทศพิชราชธรรม เป็นต้น
2. ธรรมบรรยายเบื้องสูงขึ้น เพื่อประโยชน์ในภพหน้า เช่น วิธีการปฏิบัติต่าง ๆ เพื่อความสุขในภพหน้า เช่น การทำบุญให้ทาน เป็นต้น
3. ธรรมเบื้องสูงสุด ไก่แกอริยสัจ 4 เพื่อให้ละระภาค โทสะ โมหะ ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป

ผลจากการปฏิบัติตามคำสอน

มี 2 ประการ คือ

1. ความสุขตามประสาโลก เช่น ความสมหวังสมอยาก เป็นความสุขที่ไม่ถาวร
2. ความสุขที่ไม่ตกเป็นทาสของความอยาก เป็นความสุขที่พ้นจากความทะยานอยากทุกชนิด ความสุขประเภทนี้เป็นอนันตสุข (สุขถาวร)

การเผยแพร่คำสอน

ในขั้นต้นนับว่าแพร่หลายในหมู่ปัญญาชนในแคว้นมคธ ต่อมาได้ส่งพระธรรมทูตออกไปเผยแพร่สัจธรรม กังพทชวจนะที่ว่า

...ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม่พวกเรอก็จพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ พวกเราจึงเที่ยวจาริก เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ พวกเราออกจะได้ไปรวมทางเดียวกันสองรูป จึงแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จึงประกาศพระมจรยย์ พร้อมทั้งอรรถ ทั้งพยัญชนะครบบริบูรณ์ บริสุทธิ์ สัตว์ทั้งหลายจำพวกที่มีชีวิต คือ

กิเลสในจักษุน้อย น้อย เพราะไม่ได้ทั้งกรรมข่มเสียม ผู้รู้ทั่วถึง
กรรม จักมี คุณอนภิกขุทั้งหลาย แม่เราก็จักไปยังทำบลอเวลา
เสนาภิคม เพื่อแสดงกรรม ฯ¹

ให้เป็นการ เวช แรศศาสนาทำนองเดียวกันพวกนิกรีนนารี
ศรัทธาในพุทธศาสนา

เกี่ยวกับการก่อความศรัทธาในหมู่ประชาชน พฤติกรรมของนักบวชศาสนา
พราหมณ์ในขณะนั้นมี 2 ประเภท

ประเภทแรก หันหลังให้สังคม ไม่ยึดถือสิ่งต่าง ๆ ไปเป็นอุบายเพื่อบุชบถ
ในป่าถ้อยสันโดษแต่ผู้เดียว

ประเภทหลัง เป็นนักบวชสะสมสมบัติ มีข้าทาสบริวาร วั วัว ควาย และที่ดิน
มากมาย

ส่วนพฤติกรรมของนักบวชพุทธศาสนา เป็นผู้ที่จะกิเลสทางใจ สละทรัพย์
ศฤงคาร ทางกาย และไม่ทิ้งสังคม กลับมุ่งทำประโยชน์แก่สังคม จึงทำให้สามารถดึงดู
ศรัทธาจากประชาชนได้

แม้ศรัทธาในตัวบุคคลจะเป็นเครื่องชักจูงคนให้มาเลื่อมใสในศาสนาได้ แต่
พุทธศาสนาก็มิได้เน้นศรัทธาในตัวบุคคล ซึ่งแตกต่างกับศรัทธาในศาสนาอื่นโดยทั่วไป
เพราะมิใช่ให้บุคคลยอมรับตามคำสอนของศาสนา โดยจะตั้งข้อสงสัยใด ๆ ไม่ได้ทั้งสิ้น
หากศรัทธาในศาสนาพุทธเน้นให้บุคคลใช้ปัญญาพิจารณาอย่างรอบคอบควบคู่กันไป พระ-
พุทธเจ้าใช้วิธีการทางปรัชญา โดยให้บุคคลสงสัยแล้วคิดค้นหาความจริงก่อน มิให้ยอมรับ
ด้วยเหตุอื่น ๆ ดังจะเห็นได้จากข้อความใน "เกสปุตตสูตร"² 10 ประการ คือ

1. อย่าเชื่อถือโดยตาม ๆ กันมา

¹ "เรื่องพ้นจากบ่วง," วินย. มหาวรรค, 4/32/37.

² ปรคต "เกสปุตตสูตร" อังคิก. 20/505/213.

2. อย่าเชื่อถือโดยเป็นของเกาสิบกันมา
3. อย่าเชื่อถือโดยคินชาวโฆฆณา
4. อย่าเชื่อถือโดยอ้างตำรับตำรา
5. อย่าเชื่อถือโดยเหตุที่นึกเอาเอาเอง
6. อย่าได้เชื่อถือโดยคาดคะเนเอา
7. อย่าเชื่อถือโดยความตรึงตามลักษณะอาการของสิ่งนั้น
8. อย่าได้เชื่อถือโดยชอบใจว่าต้องกันกับลัทธิที่ตนเชื่อ
9. อย่าได้เชื่อถือเพราะเหตุว่าผู้พูดเป็นคนน่าจะเชื่อถือได้
10. อย่าเชื่อถือโดยเพราะเห็นว่าท่านผู้นี้เป็นครูมาอาจารย์ของเรา

และถ้าจะยอมรับก็ต้องเพราะว่าเห็นชัดแจ้งโดยเหตุผลอย่างถ่องแท้แล้วจึงจะเชื่อ ทั้งนี้เนื่องจากพระองค์มีใจว่าธรรมที่ทรงประกาศเป็นสิ่งที่สมบูรณ์ด้วยเหตุผล ถ้าผู้ใดพิจารณาโดยใช้เหตุผลอย่างถูกต้อง ก็จะต้องยอมรับและเลื่อมใสในที่สุด เราจะเห็นได้ว่า การเชื่อในลักษณะเช่นนี้ เป็นการเชื่อในสิ่งที่ตนใช้เหตุผลพิจารณา จึงนับว่าเป็นการเชื่อในตัวของตัวเอง หรือในประสบการณ์ของตนเอง เป็นการเห็นจริง ยอมรับในข้อเท็จจริงของคำสอนของพระพุทธเจ้า มิใช่เชื่อเพราะบุคคล คือถือว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้สอนจึงเชื่อ ดังเช่นศาสนาเทวนิยมต่าง ๆ สอนให้เชื่อศาสดาแต่อย่างใด หากเป็นศรัทธาในเนื้อหาคำสอนของศาสดาที่ตนได้ไตร่ตรองดู และสอบสวนให้ประจักษ์ด้วยตนเองแล้ว

ศรัทธาในพุทธศาสนา เป็นสิ่งจำเป็น แมว่าในระยะต้นจะต้องควบคู่ไปกับสติปัญญา แต่ความเข้าใจโดยเหตุผลนั้นใจได้เพียงระดับหนึ่ง การจะเข้าถึงจุดหมายของพุทธศาสนาใดต้องใช้การปฏิบัติเข้าช่วยเพื่อให้มีความศรัทธา เพราะคำสอนบางตอนไม่สามารถรู้ถึงได้ด้วยการคิดไตร่ตรองเหตุผลเพียงอย่างเดียว (เหนือระดับปรัชญา) ต้องใช้สมาธิช่วย เมื่อรู้ถึงแล้วจะโน้มนำให้บุคคลเลื่อมใสปฏิบัติตามทางที่พระพุทธองค์สอนไว้ในขั้นต่อไป ศรัทธาในขั้นสูงนี้แม้ไม่อาจใช้เหตุผลมาอธิบายให้กระจ่างได้ แต่ก็ต่างกับศรัทธาในศาสนาเทวนิยมต่าง ๆ ซึ่งเป็นไปในแบบภักดี (Devotion) หวังว่าจะมีผู้คลมบันดาลให้ เป็นไปตามที่ตนสวดอ้อนวอน สำหรับพุทธศาสนาเป็นไปในแบบที่วาทศรัทธา เพราะเลื่อมใส

ในคำสอนที่สามารถพิสูจน์ให้เห็นจริงได้ด้วยตนเอง พระพุทธเจ้าทรงบอกถึงจุดหมายของชีวิต และชี้แนะแนวทางไปสู่จุดหมายให้เท่านั้น พระพุทธเจ้าไม่สามารถลดบันไดให้บุคคลเข้าถึงจุดหมาย บุคคลต้องช่วยตัวเอง ดังพุทธพจน์ที่ว่า "...คนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน"¹ ไม่มีคนอื่นหรือสิ่งอื่นมาช่วยให้เข้าถึงจุดหมายได้ถ้าเราไม่ปฏิบัติเองและการจะเดินไปสู่จุดหมายหรือไม่ เป็นเรื่องเฉพาะของแต่ละบุคคล แต่พระพุทธเจ้าได้ยืนยันไว้ว่า เมื่อปฏิบัติหรือเดินตามทางที่พระองค์สอนในการรักษาศีล ทำสมาธิ จนถึงระดับหนึ่งแล้ว จักเกิดปัญญาขึ้นเป็นขั้น ๆ ไป และจะหยั่งรู้ถึงความจริงถึงซึ่งความหลุดพ้นในที่สุด ศรัทธาในระยะหลังนี้นับได้ว่าเนื่องด้วยปัญญาเช่นกัน แต่เป็นการใช้ปัญญาหยั่งรู้ (Insight) ซึ่งเป็นลักษณะของรหัสิยม (Mysticism) ทางศาสนา มิใช่ลักษณะของปรัชญา แต่อย่างใด

เราจะเห็นได้ว่าทั้งเนื้อหาและวิธีการของคำสอนพุทธศาสนา มีความแตกต่างกับปรัชญาและกาลนาของอินเดีย ตั้งแต่ต้นจนถึงสมัยนั้นเป็นอันมาก

ความคล้ายคลึงและแตกต่างระหว่างพุทธปรัชญา และปรัชญาอินเดียร่วมสมัย

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ปรัชญาอินเดียสมัยนั้นเป็นยุคแห่งการแสวงหา ประกอบกับประชาชนมีจิตใจกว้างขวางสนใจใฝ่ความรู้ ยกย่องเจ้าลัทธิต่าง ๆ แม้นคนจะมีความเห็นตรงข้ามก็ตาม นับว่าเป็นยุคแห่งสันติธรรม ใฝ่มีทัศนะทางปรัชญาต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย ทัศนะเหล่านี้มีลักษณะที่คล้ายคลึงกันในจุดประสงค์ คือมุ่งตอบปัญหาทางศีลธรรมโดยเอาอภิมรรณเป็นจุดหมายปลายทาง ปรัชญาเมธีที่มีชื่อเสียงปรากฏแพร่หลายในสมัยพุทธกาล มี 6 ท่าน ซึ่งต่างคำเป็นชีวิตแบบสละโลกก็ยวิสัย ไม่มีเหย้าเรือน (อนาคาริก) แต่ทุกท่านมีทัศนะที่สำคัญซึ่งคล้ายคลึงและแตกต่างกับพุทธศาสนา ดังต่อไปนี้

1. ปุรณะ กัสสปะ มีทัศนะเกี่ยวกับมนุษย์ว่า กายและจิตเป็นสิ่งที่แยกจากกัน กายได้รับความสุขทุกข์ตามการกระทำไม่ใช่จิต และเห็นว่าจิตมีสภาพไม่เกี่ยวกับการ

¹"คาถาธรรมบทอัครวรรคที่ 12", พ.ศ. 25/22/31.

กระทำใด ๆ (Passivity of the Soul) ซึ่งเป็นความเชื่อในทฤษฎี อภิวาทะ¹ ดังนั้น เมื่อบุคคลกระทำสิ่งใดก็ตาม จิตของเขาไม่มีความข้องเกี่ยวกับการกระทำนั้น ๆ ผลของกรรมจึงไม่มีความระคายเคืองหรือกระทบจิตแม้แต่น้อย สิ่งใดที่เกิดขึ้นก็ไม่มีเหตุอันชัดแจ้งใด ๆ ที่จะมาอธิบายให้เห็นจริงได้ว่า ทำไมสิ่งนั้น ๆ จึงเกิดขึ้น และจะเกิดขึ้นหรือไม่อีกต่อไป และเห็นว่าที่พูดอย่างนั้นนั้น เป็นเพียงเหตุผลลอย ๆ ล้วนแต่เถากัน ในนามของสำนวนว่า "เหตุผล" ลัทธินี้จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "อเหตุกวาทะ"² เป็นข้อสมมุติฐานเกี่ยวกับสิ่งที่เกิดขึ้นว่าเป็นสิ่งบังเอิญ

- เราจะเห็นได้ว่า ทศณะของเขาต่างกับพุทธศาสนา มาก พระพุทธเจ้าไม่ถือว่า ภายและจิตแยกจากกัน เช่น ปุณณะ กัสสปะ แต่ก็ไม่ถือว่าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หากรับว่า ภายและจิตมีความสัมพันธ์กัน นอกจากนั้นพระพุทธเจ้ายังยอมรับการตัดสินใจ ความชั่วทางศีลธรรมว่า ผู้ประกอบกรรมโดยยอมได้รับผลดี (กุศล) หรือ ผลความชั่ว (อกุศล) ตามที่ตนกระทำ ถ้าถือลัทธิของกัสสปะ กุศลกรรมหรืออกุศลกรรมก็ย่อมไม่มีด้วย

2. อหิตะ เกสกัมพลี (ในคัมภีร์บาลีเรียกว่า อหิตะ เกสกัมพล)³ เป็นผู้สถาปนาลัทธิวัตนุญยของอินเดียน เป็นปฏิปักษ์ต่อลัทธิของพราหมณ์ ปุโรหิต และอิตินิยม ซึ่งเขาเห็นว่า เป็นพวกที่ไม่คอยคำนึงถึงผัสสะ และวัตถุแห่งผัสสะ หมกมุ่นอยู่ในความรู้อันว่างเปล่า สลัดชีวิตโลกก็อันน่าปรารถนา แสวงหาแต่ความสุขอันแห่งแล้งควายการคิด ไตร่ตรอง ไม่คำนึงถึงความสุขทางผัสสะ ไม่คำนึงถึงชีวิตปัจจุบัน สนใจแต่ในเรื่องอนาคตที่ไม่มีใครรู้ว่าจริงหรือไม่

เขาเห็นว่าชีวิตมนุษย์เป็นเพียงการประสมธาตุทั้งสี่ ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ สำหรับผลของทาน การบูชา ผลแห่งวิบากกรรม การทำดี ทำชั่ว ไม่มี ไม่มีโลกนี้

¹ B. Barua, *op. cit.*, p. 279.

² สมังคโลคาณินิ แปลปฐมาภคเลม 1 (พระนคร : มูลนิธิอิทธิธรรมมหาชาติวิทยาลัย 2508), หน้า 175.

³ ไปรคณู, เรื่องเดียวกัน, หน้า 212.

และโลกหน้า ปฏิเสชการ เกิดและการตาย มีแต่การรวมหรือการแยกของธาตุทั้งสี่ การ
รู้แจ้งด้วยปัญญา และการสอนให้ผู้อื่นรู้แจ้ง ไม่มี ปฏิเสชพิธีกรรมของพราหมณ์ เพราะ
เห็นว่าไม่มีผล เห็นว่าทฤษฎีอาตมันของพราหมณ์เป็นทฤษฎีเปล่า เพราะ เมื่อคนตาย
หมายถึงร่างกายแยกสลายกลายเป็นธาตุทั้งสี่ไป ถือว่าไม่มีสิ่งใดแท้จริง นอกจาก
สิ่งที่เป็นตัวตนสามารถถูกต้องด้วยผัสสะได้¹

เราจะเห็นได้ว่า ความเชื่อของเขาเป็นอกิริยาทะ² เช่นเดียวกับ ปุรณะ
กัสสปะ ซึ่งไม่ยอมรับความดี ชั่ว ทางศีลธรรม นอกจากนั้นยังแตกต่างกับพระพุทธเจ้า
ในแง่ที่พุทธศาสนามีได้ถือว่าชีวิตมนุษย์เป็นเพียงการประชุมของธาตุทั้งสี่เท่านั้น หาก
ถือว่าเป็นทั้งสสาร (กาย) และจิต ที่มีความสัมพันธ์กัน และยอมรับว่าชีวิตหน้ามีจริง
มิใช่ตายสูญ เช่นความเชื่อของอชิตะ เกสกัมพลี

3. บั๊กซลี โคสาด เป็นอาจารย์คนสุดท้ายของนักบวชอาชีวก³ เขามีทัศนะว่า
ทุกสิ่งมีชีวิต มีเจตจำนงที่จะมีชีวิตแฝงอยู่ภายใน เช่นเดียวกับมนุษย์ที่ย่อมจะมีชีวิตใหม่
อีกได้ ถือว่าอันติมสัจจะ มีเพียงหนึ่งคือชีวะ สิ่งมีชีวิตสามารถแบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ
ตามลักษณะสัมผัส⁴ ดังนี้

ก. พวกที่มีกายสัมผัสอย่างเดียว ได้แก่กลุ่มธาตุทั้งสี่ คือ ปรฐวีกายะ -
กลุ่มธาตุดิน อาโปกายะ - กลุ่มธาตุน้ำ เตชกายะ - กลุ่มธาตุไฟ วายุกายะ - กลุ่ม
ธาตุลม ทั้งสี่มีความแตกต่างกันในขนาด รูปร่าง สี อัตรการเคลื่อนไหว บ้างเคลื่อน
ไหวได้ บ้างเคลื่อนไหวไม่ได้ด้วยตนเอง และพลังงาน เป็นต้น

¹ ปรคณฺ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 212.

² ปรคณฺ, B. Barau, op. cit., p. 295.

³ ปรคณฺ, Ibid., p. 297.

⁴ ปรคณฺ, Ibid., pp. 307 - 8.

และพวกพืชที่มีสัมผัสเดียว คือ กายสัมผัส แต่ถือว่ามีสภาพสูงกว่า เป็นชีวิตินทรีย์ สามารถกลับฟื้นคืนชีพใหม่ได้

ข. พวกที่มีสัมผัสสอง ได้แก่ กายสัมผัส และ จีวหาสัมผัส เช่น สัตว์ตัวเล็ก ๆ และหอน เป็นต้น

ค. จำพวกที่มีสัมผัสสาม ได้แก่ กายสัมผัส จีวหาสัมผัส และ ฆานสัมผัส เช่น มด เลือด ปลวก ฯลฯ

ง. จำพวกที่มีสัมผัสสี่ ได้แก่ กายสัมผัส จีวหาสัมผัส ฆานสัมผัส และจักขุสัมผัส เช่น บุง และแมลงป่อง ฯลฯ

จ. จำพวกที่มีสัมผัสห้า เต็มโสตสัมผัส นับเป็นพวกที่สูงที่สุด ได้แก่ สัตว์นรก กิรีจันต มนุษย์ และเทวดา

ลักษณะปรัชญาของอริสโตเติล โดสาด เป็นแบบสโตอิก (Stoic)¹ คือถือว่าเมื่อเวียนวายตายเกิดแล้วจะบริสุทธิ์ได้เอง โดยไม่ต้องผ่านการชำระกิเลสอย่างใด การเกิดในภพต่าง ๆ แล้วถึงซึ่งความบริสุทธิ์ได้ เรียกว่า ปริณาม การเวียนวายตายเกิดนี้ มีกำหนดเท่ากันหมดไม่ว่าจะเป็นคนโง่หรือฉลาด คนพาล หรือบัณฑิต เมื่อท่องเที่ยวไปในวัฏสงสารจนครบกำหนดแล้ว จึงจะหลุดพ้นจากทุกข์ ใครจะพยายามให้เข้าถึงความหลุดพ้นจากทุกข์ก่อนกำหนดไม่ได้

เขาได้อธิบายถึงเรื่อง สังสารสุทธิต² ไว้โดยหลัก 3 ประการ คือ

1. นิยติ หรือ โชคชะตา ถือว่าทุกสิ่งในโลกเกิดขึ้นโดยความจำเป็น ถูกควบคุมและกำหนดด้วยอำนาจของ โชคชะตา ไม่สามารถเปลี่ยนแปลง เป็นอื่นได้

2. สังคติ หรือ ประเภท การที่สิ่งต่าง ๆ จะมีลักษณะพิเศษเช่นไรขึ้นอยู่กับประเภทที่ตนสังกัดอยู่ สิ่งต่างประเภทกันไม้อาจมีลักษณะพิเศษเช่นเดียวกันได้ ลักษณะพิเศษเหล่านี้ เช่น ไฟ - ร้อน, น้ำแข็ง - เย็น ฯลฯ ซึ่งลักษณะเหล่านี้สามารถสืบต่อ

¹โปรดดู, Ibid., pp. 310 - 311.

²โปรดดู, Ibid., pp. 310 - 311.

และพัฒนาไปได้

3. ภาวะ หรือ ธรรมชาติ เป็นคุณสมบัติเฉพาะของแต่ละสิ่ง เช่น ความร้อน เป็นคุณสมบัติของไฟ เป็นต้น

มักขติ โคสาล ถือว่า จักรวาลมีเหตุอยู่ในตัวเอง เกิดขึ้นและพัฒนาจากอำนาจ หรือพลังงานที่มีอยู่ภายในตัวเอง ธรรมชาติจะเจริญและเปลี่ยนแปลงภายในตนเอง ใน 2 ลักษณะ คือ การบังเกิดขึ้น (ปรวฤตติ) และการดับ (นิวฤตติ)

พระพุทธเจ้าได้ทรงวิจารณ์ทัศนะทางจริยศาสตร์ของมักขติ โคสาล ว่า ถ้าเชื่อว่าทุกอย่างเป็นไปตามโชคชะตา จะทำให้ความพยายามของมนุษย์ในการฝึกปฏิบัติทางศีลธรรมลดถอยลง มนุษย์ไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบในการกระทำของคนแต่อย่างใด จึงจะหมดความพยายามละชั่วมาประพฤติดี ไม่มีความจำเป็นต้องคำนึงถึงศีลธรรมและความหลุดพ้น ความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาของชีวะตามลำดับชั้น เริ่มตั้งแต่ทารกเป็นคำสุดท้าย การพัฒนาการของบุคคลเป็นแนวความคิดทางกาย นับว่าเกิดก่อนและมีความใกล้เคียงกับแนวการพัฒนาทางใจ 8 ชั้น ของพระพุทธเจ้า (อฏฐุปริสฺสกคค) ซึ่งเป็นเครื่องชี้ให้เห็นการพัฒนาทางความคิดจากการแบ่งทางชีวะ กลายมาเป็นแนวคิดการแบ่งทางจริยศาสตร์ หรือทางจิตใจ ส่วนพระพุทธเจ้ายอมรับเสรีภาพของมนุษย์ แต่ก็ยอมรับว่ามีปรากฏการณ์ต่าง ๆ (Deterministic Phenomena) ซึ่งมีอิทธิพลต่อมนุษย์ด้วย

4. ปุกุระ กัจจายนะ¹ เป็นหัวหน้านักบวชพวกที่มุ่งบำเพ็ญทางคบะ เขามีความเห็นพอสรุปได้ ดังนี้

ก. สัสสวาทะ² คือถือว่า โลกและชีวะ เป็นของเที่ยงแท้ ซึ่งต่างกับพุทธศาสนาที่เห็นว่า โลกเป็นสิ่งไม่เที่ยงเพราะขึ้นอยู่กับปัจจัยที่มีลักษณะ เกิดดับ มนุษย์ก็เช่นกัน

¹B.Barau, op.cit., pp. 281-286.

²"พรหมชาดสูตร," ที.สี. 9/27-30/13-18.

ต่อเมื่อกำจัดกิเลสหมดจึงสิ้นภพ ไม่ต้องเกิดอีกต่อไป

ข. อัญชี้อัญชีรวาทะ ถือว่า ชีวะ (วิญญาณ) และสรีระ เป็นอิสระต่อกัน ไม่ขึ้นแก่กัน เป็นธาตุที่ไม่รู้จักสลาย

จัดเป็นสัสตวาทะ เพราะถือว่าร่างกายเป็นที่ประชุมแห่งธาตุทั้ง 7 ได้แก่ ดิน, น้ำ, ลม, ไฟ, อากาศ, สุข - ทุกข์, และ ชีวะ สิ่งทั้งหมดนี้เป็นสิ่งที่เที่ยงประกอบกันขึ้นเป็นรูปร่างแห่งสรรพสิ่งทั้งหมด

จัดเป็นอาตมัญชีรวาทะ เพราะถือว่ามนุษย์ประกอบขึ้นด้วยสิ่งต่าง ๆ โดย มีชีวะ (วิญญาณ หรือ อาตมัน) เป็นสิ่งที่หนัก

จัดเป็นอนิกยวาทะ เพราะถือว่าธาตุต่าง ๆ ทั้งหมดเป็นอิสระไม่ผูกติดต่อกัน เป็น อนันตภาวะ หรือเรียกได้ว่าเป็น พหุนิยม เพราะถือว่าสิ่งที่ยั่งยืนมีหลายสิ่ง

ค. อภิริยวาทะ ถือว่าไม่มีบุญบาป ความดี ความชั่ว แต่ประการใด เพราะธาตุเป็นอนันตภาวะ ไม่มีลักษณะเปลี่ยนแปลงโดยธรรมชาติ เพียงรวมตัวกันโดยธรรมชาติ ไม่มีเจตนากรรมเกี่ยวข้องในการเกิดขึ้นของเหตุการณ์ เช่น การฆ่า เป็นเพียงแต่การแยกสิ่งที่ยรวมตัวกันออกไปเท่านั้น เป็นต้น

ปุถุชะกัจจายนะ ถือว่าธาตุต่าง ๆ มีคุณภาพต่างกัน ไม่มีการเปลี่ยนแปลงสภาวะไปเป็นอีกอันหนึ่งได้ การเกิดใหม่เป็นการรวมตัวของธาตุที่มีแนวโน้มจะรวมกัน และจะแยกกันโดยแรงผลักดันในทางตรงกันข้าม

เราจะเห็นได้ว่า เขามีความเชื่อในอภิริยวาทะ เช่นเดียวกับ 2 ท่านแรก

5. สัจฉัย (หรือสัจฉัยเวลัญฐบุตร)¹ มีแนวคิดในทัศนะวิมตินิยม (Scepticism) คือ สงสัยหรือปฏิเสธความอาจเป็นไปได้ของความรู้ เขาเห็นว่าเราไม่มีทางรู้จักถึงธรรมชาติที่แท้จริงของสิ่งต่าง ๆ ได้ ความคิดของเขาทำให้ความคิดสัสตวาทะ

¹ สมังกลวิลาสินี แปลปฐมภาค เล่ม 1, ..., หน้า 217 - 219,

"สามัญญลสูตร" ที.สี. 9/99/65.

กับอุัจจวาทะ เชื่อมต่อกัน เขาเห็นด้วยกับทั้งสองว่าจุดมุ่งหมายของชีวิตคือความสุข แต่เขาเล็งการตอบปัญหาทางอภิปรัชญา เพราะเห็นว่าความจริงจะเป็นอย่างไรนั้น อยู่เหนือการเกาทัณฑ์ ซึ่งเป็นการเริ่มการวิจารณ์สมรรถภาพแห่งปัญญา ของมนุษย์และการใช้เหตุผลเราจะเห็นว่าเขาได้หันเหความสนใจของนักปรัชญาสมัยต่อมาสู่เป้าหมายอันถูกต้อง คือหาประโยชน์ในชั้นสูงสุด หรือความดีสูงสุดอันจะนำไปสู่ความสุขสงบของจิตใต้อย่างแท้จริง และเมื่อไม่ยอมรับว่าความรู้ช่วยให้เขาถึงความจริงได้ ก็ต้องอาศัยความเชื่อเพียงอย่างเดียวเป็นเครื่องนำทางเพื่อการปฏิบัติ ซึ่งแตกต่างกับพระพุทธเจ้าที่ทรงเห็นว่าภริศาเพียงอย่างเดียวไม่พอ ต้องประกอบด้วยปัญญาจึงจะเป็นสิ่งถูกต้อง การเข้าถึงสัจจะอันสูงสุดเริ่มจากภริศาและต้องอาศัยปัญญาหรือความรู้เป็นเครื่องมือด้วย

6. นิคันธนาฏบุตร หรือ มหาวีระ¹ เป็นศาสดาของศาสนาเชน ตอนแรกผนวชกับนิกายของโคสาละ ต่อมาแยกตัวออกเพราะไม่เห็นด้วยกับความเห็นของโคสาละที่ว่าทุกสิ่งถูกกำหนดและควบคุมโดยโชคชะตา เบื้องจากมหาวีระเห็นว่า ถ้าทุกสิ่งทุกอย่างได้ถูกกำหนดไว้ มนุษย์ไม่สามารถเปลี่ยนแปลง ไม่มีสิ่งที่เรียกว่าอำนาจของความเพียรแล้ว ความแตกต่างระหว่างความดีและความชั่วก็ย่อมไม่มีด้วย จึงไม่มีเหตุผลอันใดที่จะต้องคำนึงถึงศีลธรรมและความหลุดพ้น ทฤษฎีเกี่ยวกับความจริงของเขาเรียกว่า นวัตตวะหรือความจริง 9 ประการ² ซึ่งได้แก่

- 6.1 ชีวะ ประเภทมีวิญญาณ
- 6.2 อชีวะ ประเภทไร้วิญญาณ
- 6.3 ปุณฺณะ คือ บุญ
- 6.4 อปุณฺณะ คือ บาป
- 6.5 อาสรวะ กิเลสหรือสิ่งที่ทำให้จิตเศร้าหมอง

¹B. Barua, op. cit., pp. 360 - 404.

²Ibid, p. 382.

- 6.6 พันธะ การเวียนว่ายตายเกิดตามกรรม
 6.7 สัมภาระ การควบคุมตนเองเพื่อระงับกรรมและอกุศล
 6.8 นิรชรา การสลัดจากพันธะ คือ กรรม พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด
 6.9 โมกษะ สภาพความหลุดพ้น เป็นผลของนิรชรา

หลักของมหาวิระ มุ่งการควบคุม เห็นว่าตัวเองมีให้วันไหวโดยการสังวร
 ในเรื่องน้ำ สังวรในการละบาปอกุศล แล้วดำเนินชีวิตให้ห่างไกลจากบาปอกุศล¹
 ทศนะทางปรัชญาของเขาจัดเป็นกิริยวาทะ มหาวิระยอมรับความมีอยู่ของชีวะ เชื่อใน
 เรื่องทุกข์ นรก บาป การระงับอกุศล และการพ้นทุกข์ กิริยวาทะของมหาวิระคล้ายกับ
 คำสอนของพระพุทธเจ้าที่ถือว่าการที่คนประสบความทุกข์ก็เนื่องมาจากตนเอง และการ
 หลุดพ้นจะบรรลุด้วยความรู้และความประพฤติ

เราจะเห็นได้ว่า คำสอนนี้เป็นทางไปสู่ความก้าวหน้าทางศีลธรรมและสติปัญญา
 ของมนุษย์ แต่แตกต่างกับพระพุทธเจ้า เพราะมหาวิระเห็นว่าโลกนี้เป็นสิ่งเที่ยงแท้เพราะ
 สัตว์โลกต้องอาศัยอยู่เป็นนิตย์ และเพราะกนบาปจะต้องเวียนเกิดเวียนตายในโลกนี้
 ตลอดไป

พวกกิริยวาทิน ถือว่าคนใจจะไม่สามารถละกรรมชั่วได้ ส่วนผู้ฉลาดย่อม
 สามารถละกรรมชั่วได้ด้วยการเว้นจากกรรมชั่วทั้งปวง จึงเชื่อว่าผู้ที่ระงับความโลภได้
 ย่อมเป็นผู้สันโดษ ไม่ทำบาป และย่อมเป็นผู้ฉลาดและมีความสุขอย่างแท้จริง

จริยศาสตร์ของลัทธินิเชน

มหาวิระเห็นว่า มีความแตกต่างในค่านศีลธรรมในชีวิตประจำวัน และอาจ
 วัดได้ด้วยการกระทำของมนุษย์เอง ความสุขของมนุษย์ก็เช่นกัน เนื่องมาจากเจตจำนง

¹ สมัยคัลลิวาลาสิณี แปลปสมภาค เล่ม 1, ..., หน้า 316; "สามัญญลสูตร"
 ที.สี 9/98/64.

อิสระของผู้กระทำเอง เขาเห็นว่าสิ่งทั้งหลายขึ้นอยู่กับเหตุ (หรือโชคชะตา) เป็นบางส่วน และบางส่วนขึ้นอยู่กับความพยายามของมนุษย์ ตามหลักสยทวาทะ ซึ่งมีบทบาทในลัทธิเซน ว่ามีบางสิ่งที่ถูกกำหนดไว้และบางสิ่งที่ไม่ถูกกำหนดไว้ก่อน ความสุขและความทุกข์ของมนุษย์ในบางส่วนเนื่องมาจากโชคชะตา (หรือธรรมชาติ หรือพระเจ้า) และสามารถควบคุมให้เป็นไปตามบุคลิกภาพของเราได้เป็นบางส่วน

เขาได้เน้นความสำคัญของกายกรรม วจีกรรม และ มโนกรรม แต่ถือว่า กายกรรม มีน้ำหนักมากกว่าอย่างอื่น ต่างกับพระพุทธเจ้าที่เห็นว่า มโนกรรม มีน้ำหนักที่สุด

ธรรมชาติของจิตและความรู้

มหาวีระเห็นว่า จิตตามธรรมชาติบริสุทธิ์ กามสุข ความสนุกเพลิดเพลิน ตัณหา อารมณ์ และความคิดต่าง ๆ เป็นสาเหตุให้จิตมัวหมอง มีนิสัยและอารมณ์ต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม จิตยังมีสมรรถนะในการทำให้ตนเองบริสุทธิ์ตามธรรมชาติของตนได้โดยการอบรมศึกษา แต่ต้องใช้ความพยายาม

มหาวีระแบ่งสิ่งที่มีอยู่ออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ ชีวะ และ อชีวะ และเขาเชื่อว่าทุกสิ่งมีลักษณะไม่จำกัด¹ ความเป็นจริงจึงมีหลายแง่ด้วยกัน ผู้ที่เป็นสัตว์พญูเท่านั้นที่สามารถรู้ถึงแง่ต่าง ๆ ของความจริงได้ครบถ้วน ส่วนพญูชนรู้ความจริงได้เพียงบางแง่ จึงมีความรู้เกี่ยวกับสิ่งนั้น ๆ ไม่สมบูรณ์ ไม่อาจตัดสินอะไรได้อย่างถูกต้องครบถ้วน จึงควรใช้คำว่า "บางที" ในการลงมติอย่างใดอย่างหนึ่ง เพราะอาจมีลักษณะอื่นเพิ่มขึ้นอีกได้ การใช้คำว่า "บางที" กำกับการลงมติเกี่ยวกับความจริง เป็นการขจัดข้อโต้แย้งทฤษฎีความรู้ของเขาเรียกว่า สยทวาทะ เขาเชื่อว่าความเป็นจริงสามารถเข้าถึงได้

¹S. Chatterjee, An Introduction to Indian Philosophy

เราสามารถจะรู้ถึงได้ในบางแง่ แม้ว่าจะไม่รู้ทั้งหมดก็ตาม

เขาเห็นว่า ความจริงสามารถทำให้เห็นได้โดยเป็นสิ่งที่กินเนื้อที่และมีการกระจายตามส่วนซึ่งเรียกว่า บัญจอสติภาวะ ไคแก่ ธรรมะ อธรรมะ อากาสะ ชีวะ บุคคละ ซึ่งทั้งหมดจะรู้ได้ตามประเภทของมัน ดังนี้

1. สาร (ทริพยะ)
2. คุณสมบัติ (คุณะ)
3. ขอบเขตของการกระทำหรือแสดงออก (เขตตะ)
4. เวลา (กาละ)
5. โอกาส (เทศะ)
6. ผลหรือเหตุที่เกี่ยวข้อง (ปัสชวะ)
7. การเปลี่ยนแปลงของมัน (ปริกานะ)

เราจะเห็นได้ว่า การจัดประเภทความจริงของเขาเข้าลักษณะ สัจจวาท (Realism) โดยใช้แบบสังเคราะห์ (Synthesis)

ศาสนาส่วนมากเป็นเทวนิยม แต่เซนและพุทธศาสนาเท่านั้นที่เป็นอเทวนิยม คือ ไม่สอนในเรื่องพระผู้เป็นเจ้าในแง่ที่มีตัวตน (Personal) ซึ่งเป็นผู้สร้างสรรค์ สิ่งการเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่าง ๆ เป็นไปตามกฎของพลังงาน (Psychic)

เราจะเห็นได้ว่า ความคิดสมัยนั้น เป็นการพยายามตอบปัญหา เกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ คำสอนของเซนบางอย่างคล้ายกับของพุทธศาสนา แต่ก็มีหลายอย่างที่แตกต่างกันจนเป็นคำสอนคนละแบบ

ความเชื่อทางปรัชญาเกี่ยวกับการเกิดใหม่ในครั้งพุทธกาลและก่อนพุทธกาล

แบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท¹ คือ

¹หลวงปริญญา โยควินุสย์, คนเราตายแล้วเกิดอีกหรือไม่ (พิมพ์ครั้งที่ 4 ; พระนคร : สัมมาชีวิตปฏิสนธิ, 2510), หน้า 1 - 10.

1. ทฤษฎีที่เชื่อว่ามีสิ่งอมตะ เป็นแกนแห่งการเวียนว่ายตายเกิด การที่เชื่อว่ามีสิ่งเที่ยงแท้แน่นอน เป็นการวิวัฒนาการความเชื่อจากการนับถือพระเป็นเจ้าตามธรรมชาติ ถือว่าอาตมันเที่ยง การเวียนว่ายตายเกิดเป็นเพียงปรากฏการณ์ที่เปลี่ยนแปลงของสิ่งที่เที่ยงแท้คือ อาตมัน หรือ พรหมัน แต่ตัวอาตมันไม่เปลี่ยนแปลง ความเชื่อชนิดนี้ไม่ปฏิเสธความมีอยู่ของโลก พรหมโลก, พวกนี้ได้แก่วัฒนคติปรัชญาชั้นสูงของพราหมณ์ เช่น สางขยะ โยคะ นยายะ เป็นต้น และเชื่อว่ากบฏกรรมและผู้รับกรรมเป็นคนเดียวกัน ความเชื่อนี้เรียกว่า สสททิฎฐิ ความเชื่อนี้แบ่งออกได้เป็น 2 พวก

1) พวกที่เชื่อว่าเกิด เป็นอะไรก็ต้อง เป็นเช่นนั้นทุกชาติไป

2) พวกที่เชื่อว่าเกิดเป็นอย่างอื่นได้ ไม่จำเป็นต้องเกิดเช่นเดิมตลอดไป แต่มีสิ่งที่เที่ยงแท้ไม่แตกดับเป็นแกนกลางของการเวียนว่ายตายเกิด

2. ทฤษฎีที่เชื่อว่าตายสูญ คือเชื่อว่าไม่มีสิ่งที่เที่ยงแท้จากร่างเก่าไปเกิดในร่างใหม่ ไม่เชื่อเรื่อง นรก สวรรค์ และการเกิดใหม่ ทัศนะเช่นนี้เรียกว่า อุกเจตทิฎฐิ พวกนี้ได้แก่ อชิตะ เกสกัมพล ปุระณะ กัสสปะ และปุกุระกัจจายนะ

พระพุทธเจ้าได้วิจารณ์ว่า ทั้งสองทัศนะเป็นส่วนสุดทั้งสองข้าง และเป็นมิัจฉาทิฎฐิ คือ ความเห็นที่ผิด เพราะว่าอาตมันที่เที่ยงแท้ไม่มี นอกจากนั้นความเชื่อในทฤษฎีหลังยังเท่ากับปฏิเสธคุณค่าทางจิตใจและศีลธรรม ปฏิเสธบุญและบาป ทำให้คนมีแนวโน้มที่จะเห็นแก่ตัว ไม่ละอายเกรงกลัวต่อบาป หวังแต่ประโยชน์ตนเท่านั้น

พระองค์จึงได้เสนอทัศนะของพระองค์เองซึ่งเป็นทางสายกลาง เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา นับว่าเป็นทัศนะใหม่ของปรัชญาอินเดีย นั่นคือ พุทธศาสนาเชื่อว่าทุกสิ่ง เป็นกระบวนการต่อเนื่องกัน ไม่มีอาตมันที่ไม่รู้จักตาย และไม่มีการขาดสูญ หากมีการเกี่ยวโยง ระหว่างชาตินี้ อดีตชาติ และชาติหน้า โดยเป็นเหตุปัจจัยอาศัยซึ่งกันและกัน เกิดขึ้นเป็นสายติดต่อกันไปประจวบสายไซ้ เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท เกิดดับอยู่ในสังสารวัฏ คือท่องเที่ยวไป เวียนเกิดเวียนดับ ไม่มีที่สิ้นสุดโดยปราศจากตัวตนที่เที่ยงแท้ หรืออาตมัน (Immortal Soul)¹

¹หลวงปริณญา โยควิบูลย์, คนเราตายแล้วเกิดอีกหรือไม่ (พิมพ์ครั้งที่ 4; พระนคร : สัมมาชีวิตศิลป์ มุลนิธิ, 2510), หน้า 3 - 8.

การที่พุทธปรัชญาได้รับอิทธิพลจากความคิดและความเชื่อของปรัชญาอินเดีย
 สมัยก่อน ๆ เป็นอันมาก ทั้งในด้านสืบทอดและต่อต้านทางความคิด ก็เนื่องจากพุทธ
 ปรัชญาได้เกิดขึ้นในดินแดนเดียวกันกับปรัชญาที่มีอยู่ก่อนหน้านั้น จึงเป็นธรรมดาที่จะต้อง
 ได้รับอิทธิพลทางภาษา วัฒนธรรม และทัศนะ ที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตทั่ว ๆ ไป ที่มี
 อยู่แล้วในสังคมสมัยนั้น อีกประการหนึ่ง พุทธศาสนายึดหลักความถูกต้อง เป็นสิ่งสำคัญ
 สิ่งใดที่ถูกต้องอยู่แล้ว พุทธศาสนาก็ยอมรับ สิ่งใดที่ยังไม่ถูกต้องก็ตีเคียว ก็ปรับปรุง
 และตีความหรืออธิบายเสียใหม่ ส่วนสิ่งใดที่เห็นว่าผิดก็โต้แย้งหรือคัดค้าน พร้อมกับเสนอ
 ทัศนะใหม่ซึ่งเป็นของพุทธศาสนาเองขึ้นมาแทน พุทธปรัชญาจึงเป็นปรัชญาใหม่ ซึ่งเป็น
 ทัศนะที่อยู่กึ่งกลางระหว่าง อูจเฉททิฎฐิ และ สัสสตทิฎฐิ พระพุทธองค์จึงทรงเรียกทัศนะ
 ของพระองค์ว่า มัชฌิมาปฏิปทา อันเป็นทัศนะหรือข้อปฏิบัติที่ไม่โน้มเอียงไปทางทัศนะที่
 เป็น อูจเฉททิฎฐิ และ สัสสตทิฎฐิ กึ่งกลางแล้ว เมื่อพิจารณาว่าธรรมที่ว่าด้วยความหลุดพ้น
 ของพุทธปรัชญาก็สามารถยืนยันได้ว่า พุทธศาสนา เป็นทางปฏิบัติสายกลาง